

Карпенко Г.В.,

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
відділу фінансових ринків та послуг
Науково-дослідного фінансового інституту
при Міністерстві фінансів України

КРЕДИТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ІНТЕГРАЦІЇ ДО СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

У статті розглянуто сучасний стан розвитку кредитного ринку України в умовах інтеграції до світової фінансової системи, висуваються прогнози щодо перспектив подальшої діяльності національних банків та оцінюється їх конкурентоспроможність порівняно з великими іноземними банками в умовах вільної конкуренції на вітчизняному ринку банківських послуг.

The article deals with the current development of Ukraine's credit market in conditions of integration in the world financial system. The author makes forecasts about prospects of further activity of the national banks and estimates their competitiveness in comparison with major foreign banks in conditions of free competition at the domestic market of banking services.

Останнім часом у наукових виданнях та засобах масової інформації дедалі частіше обговорюється проблема пошуку шляхів подальшого розвитку банківського сектору України. Така прискіплива увага до цієї проблеми пояснюється насамперед майбутнім вступом України до СОТ та її прагненням до тіснішого співробітництва з країнами Євросоюзу. Адже інтеграція України до світових та європейських економічних і політичних структур, безумовно, загострить актуальну на сьогодні проблему витіснення національних банків із внутрішнього ринку потужнішими західними конкурентами.

Стан розвитку ринку кредитних послуг в Україні не задовольняє потреби економіки в повному обсязі і не є передумовою для економічного зростання, як це має місце в багатьох інших країнах. Поява серйозних конкурентів у вітчизняному банківському секторі неминуча, адже для країни з майже 50-мільйонним населенням і значним економічним потенціалом рівень розвитку фінансових інститутів та асортимент послуг, що надаються, достатньо низький.

Дослідженню проблем розвитку банківської діяльності в Україні в умовах глобалізації фінансового ринку присвячені праці таких вітчизняних учених, як О. Брегеда, В. Бойко, А. Вересюк, А. Гончарук, А. Єфімов, О. Журавльов, О. Іваницька, І. Красюк, І. Лютий, Б. Шевчик та інших.

Проведений аналіз досліджень і публікацій свідчить про те, що, незважаючи на значну увагу до проблеми експансії західного капіталу (насамперед транснаціонального), не існує єдиної думки щодо оцінки наслідків таких подій та методів подолання можливих кризових явищ у банківській сфері зокрема, та в економіці України в цілому.

© Карпенко Г.В., 2007

Тому головною проблемою цієї статті є дослідження позитивних та негативних аспектів інтеграції банківського сектору України до світової фінансової системи та розроблення практичних рекомендацій відносно мінімізації негативних наслідків приходу на внутрішній ринок потужних іноземних банків.

За оцінками багатьох експертів, фінансовий ринок України є поки що неконкурентоспроможний, ізольований, а отже, не готовий увійти до глобальної фінансової системи.

В умовах нерозвиненості фінансового ринку саме банки стали основними його гравцями, і їх вплив продовжує зростати. Сьогодні банківська система України має достатній капітал (на 01.11.2006 року — 22536 млн грн, або 4507,2 млн дол.), який у цілому відповідає міжнародним стандартам, однак проблема полягає у тому, що він розпорошений серед чисельних банків і не дає можливості кредитувати великі проекти. Так, на 01.11.2006 року в Україні діє 166 банків, з-поміж яких понад 50 % із капіталом меншим за 100 млн грн¹.

Статистичні дані за останній період свідчать, що значення банківської системи для економіки України неухильно зростає. Так, за даними НБУ, кредитні вклади комерційних банків в економіку зросли на 5,4 % і на 1 квітня 2006 року становили 157,86 млрд грн. При цьому за січень—березень кредитні вклади в економіку зросли на 10,1 %, що виявилось найбільшим зростанням, починаючи з 2002 року².

Таблиця 1. Показники кредитної діяльності комерційних банків України

Показник	На 1 квітня 2006 року, млрд грн	Зміна у % за березень	Зміна у % з початку року
Кредити юридичним особам — усього	118,9	104,5	108,2
у національній валюті	72,26	103,9	107,0
в іноземній валюті	46,64	105,3	110,1
Кредити фізичним особам — усього	38,97	108,4	116,2
у національній валюті	15,77	106,8	114,7
в іноземній валюті	23,20	109,6	117,3
Кредити в економіку всього	157,86	105,4	110,15

Кредитний портфель банків має таку структуру: кредити суб'єктам господарювання — 73,0 %, кредити іншим банкам та НБУ — 10,7 %; кредити фізичним особам — 16,2 %, кредити органам держуправління — 0,1 %.

Порівняно з відповідним періодом минулого року доходи банків збільшилися на 2984,6 млн грн, або на 33,8 %, і становили 11808,4 млн грн, у тому числі процентні доходи становили 8147,7 млн грн (або 69,0 % від загальних доходів), комісійні доходи — 2500,3 млн грн (21,2 %), результат від торговельних операцій — 453,5 млн грн (3,8 %), інші операційні доходи — 605,0 млн грн (5,1 %), інші доходи — 96,2 млн грн (0,8 %), повернення списаних активів — 5,1 млн грн, непередбачені доходи — 0,6 млн грн.

¹ За інформацією сайту <http://www.uabanker.net/>

² Там само.

Наведені дані свідчать про те, що ринок банківських послуг є динамічним і перспективним, а значить привабливим для іноземних гравців. В умовах відкриття банківського сектору України для інвестиційного капіталу варто очікувати потужної експансії з боку іноземних, насамперед європейських банків.

Досвід багатьох держав із перехідною економікою, де акцент було зроблено на залучення зовнішніх інвестицій, засвідчив, що банківські системи цих країн майже повністю складаються з великих міжнародних банків. За цих умов банки з іноземним капіталом починають здійснювати вирішальний вплив на характер економічного розвитку в цих державах, контролювати найефективніші сфери діяльності.

Розвиток світового банківського сектору демонструє чіткі тенденції до збільшення розміру банків та диверсифікації їх діяльності шляхом їх злиття та утворення холдингів. Така ситуація характерна переважно для країн Європи. Згідно зі звітом швейцарської фінансової групи UBS ринкова вартість більшості європейських банків порівняно з банками США є невисокою. Підбиваючи підсумки діяльності за 2004—2005 роки, банки Європи повідомили про хороші фінансові результати, що робить ці кредитні установи привабливими для поглинання. Не дивно, що тенденція до укрупнення капіталу вже стала визначальною для європейського ринку. Досвід країн Центральної та Східної Європи демонструє, що прихід на ринки великих і потужних іноземних банків практично не залишив місця на ринку для національного капіталу, підштовхнувши малі вітчизняні банки до злиття. Так, у Польщі кількість банків унаслідок консолідації зменшилася до 60, в Хорватії — до 43, у Чехії — до 35, у Литві на сьогодні функціонує 14 банків, а в Естонії — взагалі 7. В Україні станом на 01.01.2005 року зареєстровано 185 банків, із них 164 діючих³. Із усіх існуючих банків 19 — з іноземним капіталом, у тому числі 7 зі 100 % іноземним капіталом (рисунок).

Таким чином, питома вага іноземних банків у загальних банківських активах досі не сягає й 10 %, що значно менше порівняно з іншими країнами Центральної та Східної Європи (табл. 2).

На початок 2006 року в Україні функціонує 23 банки з іноземним капіталом, із них 9 банків — зі 100 % іноземним капіталом: Райффайзенбанк Україна (Австрія), Сітібанк (Україна) (США), Каліон Банк Україна (Франція), Банк Пекао Україна (Польща), ІНГ Банк Україна (Нідерланди), ХФБ Банк Україна (Німеччина), ПрокредитБанк (Німеччина, США та Великобританія), Міжнародний Іпотечний Банк (США), Внєшторгбанк (Росія). Сума іноземного капіталу в зареєстрованому статутному капіталі банків України становить 1463,3 млн грн, або 10,5 %. При цьому частка банків з іноземним капіталом у зобов'язаннях істотно вища — 14,5 %. Найбільшу частку в загальній сумі іноземного банківського капіталу посідають Австрія (21,2 %), Росія (18,4 %), Польща (8,8 %) та Нідерланди (8,3 %). Норматив адекватності регулятивного капіталу банків з іноземним капіталом дещо вищий, ніж у банківській системі в цілому — 15,99 % проти 14,76 %. Водночас привертає увагу той факт, що Райффайзен-

³ Офіційний сайт Асоціації українських банків // www.aub.com.ua

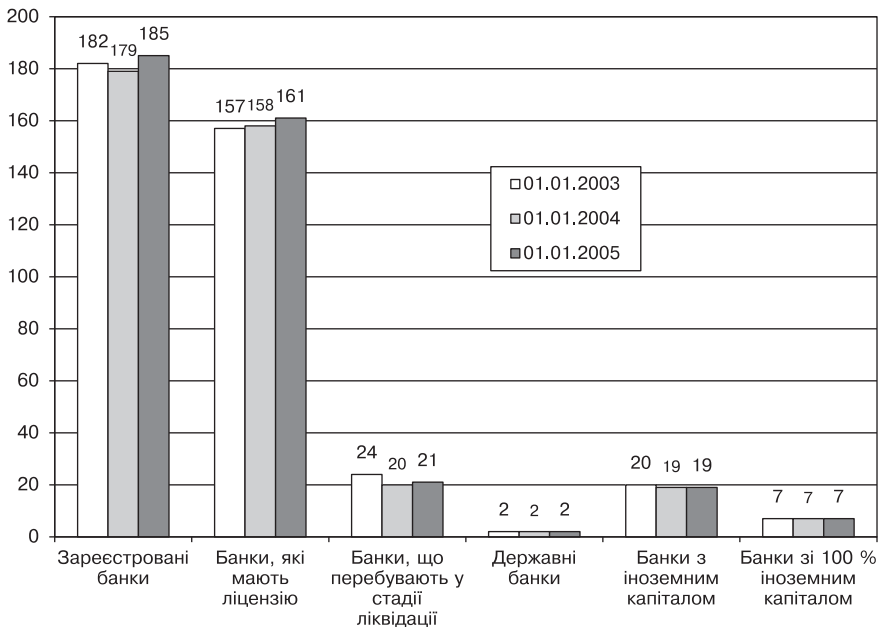


Рисунок. Стан розвитку комерційних банків в Україні 2003—2005 роки

Таблиця 2. Частка іноземних банків у банківських активах країн Центральної та Східної Європи⁴

Країна	Частка іноземних активів, %
Естонія	98
Болгарія	90
Чехія	90
Литва	90
Угорщина	61
Румунія	55
Латвія	53
Польща	51
Словенія	35

банк Україна (8 місце за активами в системі і 10-те за власним капіталом) здійснює свою діяльність на межі нормативу (10,32%)⁵.

Структура зобов'язань банків з іноземним капіталом характеризується більш значною часткою міжбанківських кредитів та депозитів (23,9% проти 13,1% по системі в цілому). На ринку банківських послуг ці банки орієнтуються переважно на корпоративних клієнтів, насамперед на великі українські та іноземні компанії. В активах іноземних банків меншу частку посідають недохідні активи, на-

⁴ “Жертвы” глобализации // Комп&ньюн. — 2005. — 8—14 апреля. — № 14 (426).

⁵ <http://www.bank.gov.ua/Statist/DANI/dani.htm>

приклад, основні засоби та нараховані доходи до отримання, що зумовлює вищу дохідність, ніж по системі в цілому: рентабельність активів — 1,43 % проти 1,29 %; рентабельність капіталу — 11,78 % проти 10,02 %.

Вищезазначене свідчить про наявність у банків з іноземним капіталом певних системних переваг, які здатні перетворитися у майбутньому на вирішальний чинник неконтрольованої зміни структури банківського сектору України. Водночас слід відзначити, що минулого року іноземний капітал зростає повільніше, ніж банківська система в цілому, що відображає побоювання іноземних банків, пов'язані з посиленням політичної та економічної нестабільності в Україні.

Але в умовах прагнення українського уряду до євроінтеграції, залучення іноземних інвестицій в економіку і спрощення порядку руху через кордон товарів та капіталів перед українською банківською системою постає нове завдання — інтеграція до світової фінансової системи. Розв'язати цю проблему непросто. Адже питання регулювання ступеня відкритості внутрішнього банківського сектору для іноземних банків існує в будь-якій країні. І нині більшість країн світу використовує жорстке регулювання та контроль за відкриттям і функціонуванням філій іноземних банків на території своїх країн саме з метою запобігання повторенню східноєвропейського варіанта розвитку подій.

Для реалізації однієї з умов вступу до СОТ Верховною Радою України у 2006 році прийнято зміни до Закону України “Про банки і банківську діяльність”. Оновлений Закон регулює питання щодо надання іноземним банкам права відкривати на території України філії, а також щодо здійснення ними банківської діяльності та визначає порядок припинення їх роботи. Закон спрямований на імплементацію положень законодавства ЄС до законодавства України.

Така відкритість фінансової системи, з одного боку, є стимулом для використання світових фінансових ресурсів, однак, з іншого, призводить до залежності від кон'юнктури світових ринків, а держава позбавляється важелів впливу на банківський сектор.

Незважаючи на те, що цей Закон вже офіційно набрав чинності, фактично він почне діяти не раніше ніж за рік, після адаптації решти українського законодавства до нових вимог Закону. Отже, вже за кілька років у фінансово-економічному просторі України з'являться філії іноземних банків, що не будуть самостійними юридичними особами, а лише структурними підрозділами закордонних банків, діяльність яких регулює іноземне законодавство.

Це порушить фінансову систему України, що забезпечує економічну безпеку розвитку. Банківська система перерозподіляє фінансові ресурси, по суті визначає розвиток всієї економіки. Ця функція вкрай важлива за низького рівня розвитку решти сегментів фінансового ринку. Отож питання захисту національної банківської системи є питанням національної безпеки⁶.

⁶ Структура капіталу української банківської системи в 2006 році серйозно зміниться // <http://www.uabanker.net>

Але тут виникає ще одна проблема: основним показником фінансового середовища країни та ступеня її привабливості для інвестицій є інвестиційний рейтинг. Україна, незважаючи на те, що вже кілька років демонструє оптимістичні темпи зростання економіки, поки що не може похвалитися зростанням свого інвестиційного рейтингу. Тому провідним світовим банкам не вигідно відкривати свої філії в Україні, адже відповідно до рівня ризикованості кредитування активи, розміщені філіями в Україні, потребуватимуть створення головними банками 100 % резервів для покриття можливих ризиків.

Отже, існує велика ймовірність того, що до України найближчим часом прийдуть лише філії банків країн з аналогічним або трохи вищим рейтингом. Такі банки можуть використовуватися для фінансових спекуляцій та відмивання “брудних” грошей. З іншого боку, країни цієї групи самі потребують інвестицій, тому значних інвестицій чекати не варто.

Іноземний інвестиційний капітал схильний до відпливу в разі щонайменшої кризи, про що свідчить азійський досвід. Іноземні банки залишають ринок навіть без спроб відшкодувати втрати, що збільшує вірогідність системної кризи у банківському секторі України. Крім того, при послабленні своїх позицій міжнародні банки використовують всі свої резерви. Висновок: іноземні банки не є стабільним джерелом фінансування.

Саме такий розвиток подій пророкують представники Асоціації українських банків. Адже у солідних банків вписані процедури виходу на нові ринки. Але, на жаль, у них закриті ліміти на Україну. Це стримуватиме їхній вихід на наш ринок. Вони не прийдуть принаймні доти, доки не підвищиться інвестиційний рейтинг України. Зарубіжні фінансисти добре розуміють: ціна ресурсів в Україні, порівняно зі світовою (2—3 %), сильно завищена, і тут вони зможуть вкладати гроші з велетенською маржею, а можливо, і з демпінгом. За цих умов банки з іноземним капіталом можуть почати здійснювати вирішальний вплив на характер економічного розвитку в країні.

З метою запобігання дестабілізації банківського сектору законом передбачено, що філії в Україні зможуть відкривати лише банки з мінімальним капіталом у 150 млн євро. Крім того, сама філія повинна мати приписний капітал не менш як 10 млн євро. Такі заходи повинні обмежити доступ в Україну філій невеликих банків із країн, які розвиваються, зокрема країн Балтії, найчастіше звинувачуваних у спекуляціях.

Входження філій іноземних банків в Україну трансформує модель кредитування економіки. Дослідження щодо впливу входження іноземних банків на слабо розвинені фінансові ринки засвідчують, що за умов, які існують зараз в Україні, вітчизняні банки змушені будуть звужити обсяги кредитування найбільших і найліквідніших підприємств через нездатність конкурувати на цьому сегменті з філіями іноземних банків. Унаслідок цього відбудеться скорочення їх прибутковості і водночас зросте загальна ризикованість портфеля, адже для того, щоб відшкодувати втрату доходів, українські банки повинні будуть кредитувати менш платоспроможних, отже, більш ризикованих клієнтів. Результатом стане посилення фінансової нестійкості вітчизняних банків.

До того ж ці банки мають специфічні стратегічні пріоритети, які здебільшого не збігаються з національними інтересами: маючи слабший зв'язок з економікою України, ніж вітчизняний банківський капітал, іноземні банки можуть зменшити кредитування малоприбуткових чи низьколіквідних, але стратегічно важливих секторів економіки. Різне зниження частки національного банківського капіталу, вірогідно, призведе до ситуацій, за яких деякі галузі народного господарства й економіки будуть позбавлені кредитів, тому що акціонери банків з іноземним капіталом завжди інвестуватимуть у ті галузі і в тих країнах, де прибуток і безпека вищі. У результаті вітчизняні позичальники позбавляться однакового доступу до фінансових ресурсів.

Така схема розвитку банківської системи призведе до порушення цілісності економічних інтересів держави, гальмуючи розвиток виробництва, малого та середнього бізнесу. Наслідок — зростання безробіття та інших соціальних проблем, з якими протягом останніх років стикаються країни Східної Європи, зокрема Польща.

Відомо, що рівень монетизації в Україні (близько 30 % від ВВП) є значно нижчим від країн із розвинутою економікою, де цей показник наближається до розміру ВВП або навіть перевищує його. Істотно меншим є і сам розмір ВВП. В умовах, коли ці показники є не зіставними, прихід в Україну іноземних філій поставить іноземні банківські установи в заздалегідь вигідніше становище за неможливості з боку українських банків скласти їм адекватну конкуренцію.

Ще одним негативним для економіки України моментом у прихіді на її банківський ринок філій іноземних банків може стати те, що за специфікою своєї діяльності філії, як структурні підрозділи банків, не здійснюють формування капіталу. Таким чином, дохід, отриманий від їх діяльності на території України, після сплати податку буде переказано до іноземного банку. Тоді як прибутки українських банків (у тому числі і з іноземним капіталом) у переважному розмірі залишаються в Україні та спрямовуються на капіталізацію банків.

Творці Закону спробували дещо згладити цей негативний аспект. Саме тому для філій іноземних банків уведено спеціальну категорію капіталу — капітал приписний, який прирівнюється до статутного капіталу українських банків.

Але попри всі негативні моменти існують і позитивні аспекти приходу іноземних банків на ринок України. Серед чинників, які створюють мотивацію для допуску іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему, можна зазначити такі:

- розширення спектра банківських послуг та поліпшення їх якості;
- зниження рівня відсоткових ставок за кредитами;
- зменшення впливу внутрішніх шоків на стабільність функціонування банківської системи;
- підвищення міжнародного фінансового рейтингу України та збільшення обсягів іноземних інвестицій в її економіку;
- оптимізацію інституційної структури вітчизняної банківської системи та наближення її до стандартів країн із розвинутою ринковою економікою;
- збільшення припливу іноземного банківського капіталу в Україну, зважаючи на підвищений попит на ресурси з боку учасників реального сектору вітчиз-

няної економіки та неможливість задовольнити цей попит за рахунок внутрішніх джерел;

— активізацію участі в об'єктивних світових глобалізаційних процесах із можливістю випереджувального врахування та попередження (недопущення) негативних наслідків цих процесів для вітчизняного банківського сектору.

Великим плюсом на користь приходу на банківський ринок України нових гравців є надходження з їх появою сучасніших банківських технологій. Філії оснащуватимуться найсучаснішим устаткуванням, здатним забезпечити безперебійну роботу в рамках великої банківської структури і, за можливості, такі самі стандартні послуги, що й материнський банк. Уже сьогодні саме завдяки діяльності іноземних банків збільшився продуктовий ряд, поліпшилися якість і культура обслуговування клієнтів, зросла конкуренція за клієнта, що зрештою пішло тільки на користь як банківській системі, так і економіці в цілому.

Підсумовуючи сказане вище, можна зауважити, що загалом питання розширення присутності іноземного банківського капіталу має підпорядковуватися стратегічним цілям розвитку, підвищенню національної конкурентоспроможності, економічної безпеки грошово-кредитної системи України. Процес експансії іноземного капіталу неминучий, незворотний та зумовлений об'єктивними потребами економічного зростання.

В Україні об'єктивно існує потреба в підвищенні рівня кредитування економіки, що є передумовою структурних зрушень (сьогодні це приблизно 30 % від ВВП, тоді як в Естонії — 55 %, Словенії — 44 %, Угорщині — 42 %).

Крім того, в Україні не задовольняється потреба в іноземних інвестиціях, потрібно довести їх показник на душу населення до рівня сусідніх східноєвропейських країн (зараз в Україні на душу населення припадає до 180 дол. США іноземних інвестицій, тоді як у Чехії — понад 3000 дол., в Естонії — 2600, в Угорщині — 2400, у Словаччині — 1800, у Польщі — 1200). Тож приплив іноземного банківського капіталу якомога краще сприяє цій меті.

Крім того, прихід іноземних банків, як уже зазначалося, сприятиме прискоренню розвитку фінансового ринку країни, стимулюватиме використання сучасніших банківських технологій та інновацій банківського менеджменту як передумов подальшої інституціоналізації фінансової системи.

Для українських банків єдиним можливим варіантом виживання в умовах експансії потужнішого іноземного банківського капіталу є наслідування досвіду європейських банків у їх протистоянні американському капіталу — злиття невеликих національних банків або їх приєднання (продаж) до іноземних ТНБ. Найвірогіднішим сценарієм розвитку подій для України є повторення досвіду країн Центральної та Східної Європи, банківська система яких майже повністю перейшла під контроль транснаціонального капіталу. Навіть ще до набрання чинності нової редакції Закону «Про банки і банківську діяльність» протягом останніх двох років спостерігалась активізація процесів зміни власників у провідних національних банках. Прогнозується, що надалі ці процеси дедалі більше активізуються та набудуть масового характеру. На ринку залишаться лише два-три найбільших національних банки, що зможуть гідно конкурувати з іноземними.